

Význam marxisticko-leninské gnoseologie pro vojenství

Teoretickopoznávací a obecně metodologický význam marxisticko-leninské gnoseologie spočívá v tom, že přináší ucelený, všestranný systematický a komplexní teoretický obraz o nejobecnějších zákonitostech procesu poznání, o dialektice vývoje poznání. Na rozdíl od různých předmarxistických nebo i soudobých buržoazních gnoseologických teorií, jimž byla nebo je vlastní tendence dospět k úplným a dokončeným poznatkům o základních rysech procesu poznání, marxisticko-leninská gnoseologie se vyznačuje tím, že je otevřeným systémem. Neustále se obohacuje o nové poznatky, které s sebou přináší další rozvoj věd a zejména revolučně přetvářející praxe dělnické třídy a pokrokových sil ve světě.

Na poradě celoarmádního aktivu, který konkretizoval úkoly XV. sjezdu KSČ pro podmínky ČSA, bylo řečeno: „Mezi hlavní zdroje zdokonalování řídicí činnosti patří zejména hluboké a všestranné studium marxisticko-leninské teorie, jako základní podmínky vytváření a zdokonalování vědeckého stylu práce“. Osvojování marxisticko-leninské gnoseologie představuje v této souvislosti jednu z podstatných a závažných stránek stanoveného úkolu.

Teoretické závěry a poznatky marxisticko-leninské gnoseologie nemohou být prostě mechanicky přeneseny do oblasti vojenství. Aplikace nejobecnějších poznatků, které jsou produktem gnoseologického

zkoumání do sféry vojenství, je procesem komplikované transformace. Správná aplikace obecných teoretických poznatků na zvláštní, svým způsobem jednotlivé a dílčí, je vždy umění. Je to vysoce náročná, teoretická, myšlenková činnost, v pravém slova smyslu psychická námaha, kterou člověk nevykonává s očividným smyslově vnímatelným úsilím, za to však s neobyčejnou intenzitou a vypětím psychických sil a síly abstraktního myšlení.

Marxisticko-leninské gnoseologie vychází z řady relativně samostatných, zároveň však dialekticky se podmínujících principů. K výchozím principům patří uznání materiální jednotky a poznatelnosti světa, prvotnosti materiálního a druhotnosti ideálního — duchovního, uznání univerzální platnosti zákonů dialektiky v procesu poznání. Zdůrazníme-li skutečnost, že k základním výchozím principům marxisticko-leninské gnoseologie patří princip prvotnosti materiálního a druhotnosti ideálního — duchovního, pak to neznamena popření specifiky a aktivity lidského vědomí. Lidské vědomí, myšlení, poznání se vyznačuje právě tím, že aktivně zpětně působí na objektivní skutečnost a přetváří ji, což vyjádřil V. I. Lenin slovy: „Lidské vědomí objektivní svět nejen odráží, nýbrž jej i tvoří.“ (Lenin, V. I.: Filosofické sešity, Spisy sv. 38, Praha 1954, str. 213). Aktivní úloha vědomí, vědomé a uvědomělé činnosti je založena na úrovni a kvalitě po-

znání. Čím hlubší a všestrannější je poznání, čím hlouběji pronikne poznání, k podstatě složitých přírodních a sociálních jevů, ve své podstatě materiálních, a k těmto jevům náleží i vedení ozbrojených zápasů a válek, tím aktivnější a cílevědomější je i příslušná praktická činnost.

Neméně závažný význam marxisticko-leninské gnoseologie záleží v tom, že přináší nejobecnější poznatky o vztahu objektu a subjektu v procesu poznání, o úloze smyslu a rozumu, smyslového nazírání a abstraktního myšlení, o vztahu teorie a praxe. Že objasňuje nejobecnější poznávací metody, jako je analýza a syntéza, dedukce a indukce, generalizace, tj. zevšeobecnování, že na nejobecnější úrovni řeší problém pravdivého poznání, hlavních rysů pravdy, jako objektivnost, absolutní a relativní, konkrétní a abstraktní aspekt pravdy a historická sociální a třídní podmíněnost pravdivého poznání. Obsahem marxisticko-leninské gnoseologie je i kritika různých nemarxistických a buržoazních gnoseologických koncepcí. Teorie poznání, která vychází z marxisticko-leninských principů, umožňuje proniknout k pochopení gnoseologických příčin relativismu a dogmatismu, objektivismu a subjektivismu, k sociálním a zvláště gnoseologickým příčinám revizionismu a oportunistu.

Obecné metodologické principy marxistické teorie poznání umožňují odhalit zcestné stránky planého, spekulativního, od života a konkrétní skutečnosti odtrženého teoretizování, tj. pseudoteoretického akademismu a zároveň pochopit stinné a záporné stránky jednostranného praktikismu, který absolutizuje elementární poznatky, získané na základě bezprostřední, individuální, společensky neprověřené zkušenosti.

Je pochopitelné že z množství těchto závažných relativně samostatných problémů můžeme v jedné stati věnovat pozornost jen několika. Každá z jednotlivých relativně samostatných částí obsahu marxisticko-leninské gnoseologie má svou specifickou důležitost a vyčlenění jedné z nich předpokládá abstraktnost pro daný případ od dalších.

Marxisticko-leninská teorie poznání důsledně vychází z principu odrazu, z toho, že veškeré lidské poznání je složité zprostředkovaným odražením, zobrazováním objektivně existujícího v lidském vědomí. Tento závažný a vůdčí princip marxisticko-leninské gnoseologie umožňuje pochopit a zároveň řídit se v procesu poznávání obecnější metodologickou zákonitostí, kte-

rá vyžaduje, aby proměňující se skutečnost, realita přírody, života, společnosti a v rámci sociálního pohybu i samého vojenství, byla odrážena, zobrazována, poznávána, teoreticky reflektována v jejích proměňujících se podobách a souvislostech. Mění-li se realita vojenství, dochází-li k převratným změnám ve vojenské technice, zbraňových systémech, organizaci, struktuře vojsk, způsobech vedení ozbrojeného zápasu, pak v závislosti na těchto proměnách, tj. mění-li se zobrazované a odrážené, nutně se musí měnit i naše poznatky a na jejich základě i příslušná praxe ve vojenství.

Osvojit si marxisticko-leninskou gnoseologii znamená pochopit a naučit se uplatňovat v procesu poznávání a zároveň i v praktické činnosti další závažné principy, jako je princip stranickosti, třídnosti a vědeckosti. V krizovém období let 1968–1969 v různých úvahách, které se dotýkaly nejenom obecných filosofických problémů, ale i řady specificky vojenských otázek, vztah principu stranickosti, třídnosti a vědeckosti byl vykládán jednostranně a deformovaně, se skrytým cílem znevážit zejména princip třídnosti a stranickosti a postavit je do protikladu s principem vědeckosti. V podstatě šlo revizionistickým ideologiím o to, aby vnesli do vědomí lidí falešnou představu, že důsledné vědecké poznání musí být oproštěno od jakéhokoli nánosu stranickosti a třídnosti. To odpovídalo buržoazní a revizionistické koncepci „čisté“ teorie a „čisté“ vědy nad jiným „nadtržním“ pseudoteoriím.

V soudobé společenské praxi, především v politice, ekonomii a ideologii, se vede velmi úporný boj sil pokroku a budoucnosti, jehož hlavními reprezentanty je socialistické společenství, revoluční dělnické a národně osvobozené hnutí, proti silám světové reakce, tj. monopolistické buržoazii a s ní spjatých vykořisťovatelských tříd a sociálních vrstev. Hlavní rozpor současné epochy, rozpor mezi socialismem a kapitalismem, který je ve své podstatě třídním rozpor, působí na všechny sféry společenského života a nutně se promítá i do oblasti složitého procesu poznání. Na XXV. sjezdu KSSS bylo řečeno: „Dnes, kdy se uvolňování napětí stalo skutekem, vyvstává v mezinárodním dělnickém hnutí i mezi jeho odpůrci často otázka, jaký vliv má toto uvolňování na třídní boj... Je přece velmi jasné, že uvolnění a mírové soužití se týká vztahů mezi státy... Uvolnění napětí v žádném případě neruší a nemůže rušit nebo změnit zákony třídního boje.“ (XXV. sjezd KSSS. Zpráva ÚV KSSS, Praha 1976, str. 31–32). Třídní

boj neustal, nebyl dosud historicky překonan a nestal se dějinným anachronismem. Třídnost a stranickost poznání spočívá tak na objektivním základě existujících třídních antagonismů a rozporů soudobého světa, souvisí s pokračujícím třídním bojem ve světovém měřítku a bude mít své dlouhodobé dějinné místo v epoše přechodu od kapitalismu k socialismu.

V buržoazní vědě se konflikt mezi stranickostí a vědeckostí neustále prohlubuje. Třídní a stranické zájmy konzervativní a reakční buržoazie omezují a ohraničují možnosti buržoazní vědy. Soudobá buržoazie podporuje takový rozvoj poznání a vědy, který slouží výhradně jejím třídním zájmům a cílům a napomáhá k uchování a udržení jejího mocenského postavení. Proto vývoj poznání a vědy je v soudobých imperialistických státech krajně nerovnoměrný a deformovaný. Každý nový krok v poznání, zvláště v přírodních vědách, kde je soustředěn mimořádný zájem buržoazie, je třídně a stranicky využíván a zneužíván ve prospěch vládnoucích vykořisťovatelských tříd. Skutečnost, že stranickost buržoazie a její třídní omezenost ohraničuje a zužuje možnosti důsledného a všestranného poznání zejména sociálních jevů, nesmí však vést k mylnému závěru, který by upíral buržoazii možnost dopátrat se reálných poznatků, pravdivě postihujících společenské jevy. Buržoazní omezenost a ohraničenost poznání ve svém celku, tj. jako jeden z negativních rysů třídně podmíněného poznání, determinovaného historicky, nijak nevylučuje, že buržoazní teoretikové se mohou zmocnit poznatků s reálnou pravdivostí hodnotou tehdy, týká-li se jedné z částí sociální reality. Upřít buržoazním teoretikům jakoukoli schopnost pravdivě poznávat, a to v důsledku buržoazní třídní omezenosti, by bylo hrubým podceněním jejich možností. Zřejmá nereálnost a chybnost závěrů buržoazních ideologií, které úzce souvisí s buržoazní třídní omezeností a odumírající schopností věcně posuzovat perspektivy speciálního vývoje, se projevila v tzv. teoriích „lidového kapitalismu“, „společnosti hojnosti“, „konvergence kapitalismu a socialismu“. V oblasti vojenství se v posledních letech též neschopnost projevila v nesprávném hodnocení možností národně osvobozeneckého boje vietnamského lidu a možnosti revoluční osvobozenecké armády.

V socialistických státech se z objektivních příčin prosazuje tendence jednoty zájmů dělnické třídy a vědy. Třídnost, stranickost a vědeckost marxismu-leninismu, marxistická filosofie a gnoseologie nestojí v protikladu, vzájemně se nevylučují.

Všechny tyto principy v rámci marxisticko-leninské gnoseologie tvoří dialektickou jednotu. Stranit dělnické třídy, prosazovat její třídní zájmy, znamená stranit vědě, vědeckosti poznání. Každý nový poznatek, který směřuje k rozvinutí poznání, k vyšším metodám vědy, nechť jde o kteroukoli oblast poznání, což se plně vztahuje i k vojenství, musí sloužit revolučnímu boji dělnické třídy, sociálnímu pokroku, výstavbě a obraně socialismu.

Mimořádný metodologický přínos marxisticko-leninské gnoseologie spočívá v tom, že právě na vlastní gnoseologické problematice umožňuje ozřejmit a pochopit dialektickou metodu, která tvoří neirevolučnější obsah marxismu-leninismu. V. I. Lenin napsal: „A dialektika v Marxově pojetí... zahrnuje i to, čemu se dnes říká teorie poznání, gnoseologie, která musí svůj předmět zkoumat rovněž historicky, studující a zobecňující vznik a vývoj poznání, přechod od neznání k poznání.“ (Lenin, V. I.: Spisy, sv. 21, Praha 1957, str. 48). Tato Leninova myšlenka v sobě obsahuje dvě závažná zobecnění. Jednak zdůrazňuje vzájemnou souvislost a determinovanost dialektiky a gnoseologie a zároveň vyzvedává důležitý fakt, že bez ovládnutí principů, které o procesu poznání přináší gnoseologie, není možné dosáhnout celistvého pochopení dialektické metody. Zmíněná myšlenka obsahuje jeden z důležitých gnoseologických a současně dialektických principů a současně dialektických principů poznávání, tj. nevyhnutelnost zkoumání všech jevů v jejich vzniku a vývoji, v historických souvislostech, které umožňují odhalit a zároveň pochopit proces poznávání jako přechod od neznání k poznání. Osvojení dialektické metody je nutným předpokladem k racionálnímu zkoumání a poznávání objektivních zákonitostí vojenství a války. Tomu, kdo si dialektickou metodu osvojil, funkčně slouží ve dvou směrech. Za prvé jako teoreticko-metodologický nástroj a prostředek pravdivého a komplexního poznání. Poznání z hlediska marxisticko-leninské gnoseologie není samoúčelné. Poznání je specifický produkt a zároveň nástroj, který slouží k rozvíjení přetvářející úlohy společenské praxe. Proto, za druhé, slouží dialekticko-materialistická metoda k aktivnímu přetváření objektivní skutečnosti.

Postupující proces vědeckotechnické revoluce, který ovlivňuje všechny rozhodující oblasti společenské praxe, klade neustále vyšší nároky na teoretickou připravenost stále širšího okruhu lidí. Ve struktuře společenské praxe současnosti zaujímá významné místo vojenská praxe, jako

relativně samostatná a výrazně specifická praxe. Na velitelích všech stupňů se žádá, aby při řešení závažných úkolů odborné, technické, psychologické, morální, ideově politické přípravy vojsk uplatňovali tvořivý přístup založený na teoretické připravenosti. Také v této souvislosti sehrává svou úlohu teorie poznání, která přináší nejobecnější poznatky o vztahu a složitých vazbách teorie a praxe. Obecně platí, že ideje, teorie se mění v materiální sílu, jestliže se jich zmocní masy a řídí se jimi v praxi. V aplikaci na vojenství to znamená, že praxe výcviku, výchovy vojsk, organizace života armády i případná válečná praxe se zkvalitňuje v přímé závislosti na úrovni teoretické připravenosti štábů, velitelů a vojenských mas, naplňujících praktické úkoly bojové přípravy v míru nebo požadavky vedení ozbrojených zápasů v možné válce.

Marxisticko-leninská filosofie učí, že praxe má společenský charakter, je historicky podmíněná a proměnlivá, praxe je materiálním základem, z něhož se rodí a vyvěrá teorie. Marxisticko-leninská teorie poznání odhaluje neudržitelnost a metafyzickou spekulativnost názorů, které izolují teorii od jejího materiálního základu, které považují teorii výlučně za produkt nehmotného ducha nebo lidského rozumu, nezávislého na objektivní materiální skutečnosti. Teorie rovněž není mechanickým zrcadlením skutečnosti v hlavách lidí. Tvorba teorie není také jen doménou nadřazené společenské elity nebo intelektuálně nadaných na společnosti nezávislých jedinců. Zdroj idejí, myšlenek, hypotéz, teorií, teoretických modelů není v lidském mozku ani v ideálních, nehmotných nadčasových silách. Teorie vzniká jen na materiální bázi společenské praxe. Nerodí se však automaticky, nemá mechanický charakter a není to jednoduchý proces.

Teorie vojenství, ať již přípravy v míru nebo válečné činnosti, se může rodit jen na objektivním základě a v úzké souvislosti s vojenskou praxí. Praxe je východiskem poznání. Formování teorie se však odehrává jako proces, v němž plní hlavní úlohu lidský rozum, síla lidské abstrakce. Teorie má své kořeny v praxi, z praxe klíčí, vyrůstá a praxi zobrazuje. Je to však obraz, v němž se plně projevují specifické zvláštnosti lidského vědomí, osobité kvality abstraktního myšlení. Teoretická reflexe vojenské praxe proto vyžaduje analytickou a zobecňující tvůrčí práci velitelů, štábů, výzkumných a vědeckých pracovníků.

Praxe, jak tomu učí marxisticko-leninská gnoseologie, je hlavním a rozhodujícím kritériem správnosti, objektivnosti a

vědeckosti teorie. Verifikovat přesnost a správnost teorie, bez toho, aniž by byla prověřena v praxi, tak, že se teorie konfrontuje s jinými, dřívějšími teoretickými závěry, že se porovná s vývody dosud všeobecně uznávanými, s výroky autorit apod., nepostačuje k ověření pravdivosti teorie. Marxisticko-leninská teorie poznání učí, že do nové teorie musí vplynout jako organický prvek vše, co si uchovává svou platnost z poznání minulosti. Na rozdíl od některých buržoazních gnoseologických koncepcí, které do značné míry zakládají správnost nové teorie na korespondenci a koherenci s dřívějšími teoretickými postuláty, případně s dosud platnými teoretickými systémy, marxisticko-leninská gnoseologie učí, že konfrontace nové teorie s dosud platnými poznatky je pouze jedním z dílčích kritérií a nemůže být považována nad kritérium praxe.

Verifikace teorie založená na principech marxisticko-leninské teorie poznání musí nutně a nevyhnutelně probíhat jen ve spojení a praxí, prostřednictvím praxe a na základě praxe. Přitom se přihlíží ke skutečnosti, že ověření se neděje ojedinělým izolovaným aktem nebo experimentem. Důsledná prověrka vědeckosti a objektivnosti teorie závisí na takovém praktickém ověření, které odpovídá významu, obecnosti a dosahu ověřované teorie. Čím obecnější teorie, tím rozsáhlejší a všestrannější musí být její ověření ve společenské praxi.

Teoretické ovládnutí metodologických principů marxisticko-leninské gnoseologie, určujících a základních aspektů pravdivého poznání, umožňuje pochopit, že cesta k hlubokému, reálnému poznání nikdy není přímočará. Omyly a chyby, jimiž je proces poznání vždy doprovázen, mají své objektivní, na lidské vůli nezávislé příčiny. Velitel vyzbrojený poznatky o obecných zákonitostech procesu pravdivého poznání si trvale uvědomuje, že omyly a chyby, jichž se dopouští jeho podřízení ve výcviku a výchově, v organizační činnosti, udržování techniky a zvláště při řešení složitých a náročných úkolů, mají jednak objektivní gnoseologický základ a zároveň své subjektivní příčiny. Žádný člověk, sebelépe teoreticky připravený, s mnoha životními zkušenostmi se nemůže v procesu poznávání a hodnocení absolutně oprostit od dílčích a někdy i podstatných omylů a chyb. Teoretické pochopení této skutečnosti umožňuje vystříhat se v potřebné míře úskalím objektivismu, tj. jednostranného přeceňování objektivních příčin a souvislostí a zároveň i druhé krajnosti, tj. subjektivismu, který přeceňuje subjektivní aspekty praktické činnosti a jejího zobecňování.

O vzájemné souvislosti a podmíněnosti teorie a praxe a mimořádném významu teoretickopoznávací činnosti podávají důkaz obě světové války.

První světová válka svým pozičním charakterem, i když v ní ve srovnání s válkami minulosti bylo mnoho nových prvků, byla kromě jiného ovlivněna konzervatismem, stagnací a umrtvením buržoazního teoretického myšlení. Schematismus, ztrnulost a zkosnatělost ve vedení války byla přímým výsledkem krize a atrofie buržoazního teoretického bádání v oblasti vojenství.

Ve druhé světové válce, pokud šlo o válku Sovětského svazu proti německé fašistické agresi, se střetly nejenom dva protikladné společenské systémy, dvě antagonistické třídní politiky. V zmíněné válce spolu zápolily dvě kvantitativně odlišné ekonomiky, socialistická a kapitalistická, stejně jako ve své podstatě protikladné ideologie, marxisticko-leninská — tj. ideologie dělnické třídy a ideologie fašistická, jako krajně reakční ideologie imperialistické buržoazie. Z tohoto širokého hlediska došlo ve druhé světové válce ke konfrontaci materiálních, morálních, vojenských a současně ke střetnutí duchovních, teoretických, vědeckých potenciálů válčících stran.

Sovětské velení teoreticky vyzbrojené dialektickomaterialistickou metodou, využívající marxisticko-leninské teorie poznání, nejen že mohlo v poměrně krátké době odhalit slabiny fašistické vojenské teorie a praxe, ale podařilo se mu, v krátkém časovém úseku zformovat na základě analýzy fašistické válečné praxe i praxe vlastních vojsk adekvátní teoretické poznatky, jejichž proniknutí do praxe štábů a vojsk Sovětské armády bylo jedním z velmi důležitých činitelů vedoucích k závažnému zlomu v průběhu války ve prospěch Sovětské armády i konečného vítěz-

ství nad fašismem. A. M. Vasiljevskij o intenzivní poznávací a zobecňující činnosti velitelů a štábů v průběhu druhé světové války napsal: „Všude ve všech jednotkách, na různých úrovních, počínaje hlavním stanem se zobecňovaly a v široké míře osvojovaly zkušenosti z vedení války. Ze štábů armád a frontů, štábů druhů vojsk a od velitelů druhů ozbrojených sil pronikaly do vojsk v podobě instrukcí, z hlavního stanu vrchního velitele v podobě rozkazů a odrážely se už bezprostředně i ve vojenských řádech.“ (Vasiljevskij, A. M.: Smysl mého života. Praha 1957, str. 186). Tato úzká spjatost praktického vedení ozbrojených zápasů a války se studiem a zobecňováním válečné praxe zvyšovala úroveň a kvalitu řízení, stejně jako účinnost bojových a válečných činů sovětských vojsk.

Na XXV. sjezdu KSSS v souvislosti s hodnocením významu revoluční teorie pro společenskou práci bylo řečeno: „Právem se říká, že není nic praktičtějšího než dobrá teorie.“ (XXV. sjezd KSSS Praha 1976, str. 44). Tento závěr se netýká jen ekonomické nebo politické praxe a teorie. Má mnohem širší a všeobecnější platnost. Nese v sobě aplikovatelnost na všechny oblasti společenské praxe, vyznačuje se univerzálností a v plném rozsahu se vztahuje i na oblast vojenství. Organizovat a řídit mnohotvárnou vojenskou praxí, ať již v mírových podmínkách, nebo v možném válečném konfliktu, na základě dobré, tj. vědecké teorie je dnes i v budoucnosti jedním z hlavních předpokladů úspěšné obrany socialismu a míru.

Dobrá teorie, jak konstatoval XXV. sjezd KSSS, je ze všeho nejpraktičtější. Praxe, založená na dobré teorii, vytváří současně vhodný materiální základ pro další rozvoj teorie. Vědecky formulovaná teorie zpětně působí na praxi, zkvalitňuje praxi a tím vytváří objektivní podmínky pro dokonalejší teorii.